

АРАНЖУВАННЯ ДЛЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ГРУПИ НАРОДНИХ КОЛЕКТИВІВ

ARRANGEMENT FOR THE INSTRUMENTAL GROUPS OF PEOPLE COLLECTIONS

Метою статті є висвітлення проблеми аранжування для інструментальної групи народних колективів. Розкриття даної мети передбачає здійснення кореляції понять «аранжування», «оркестрування», «інструментування» та виділення сутнісних рис, що притаманні саме аранжуванню. Методологія дослідження пов'язана із застосуванням аналітичного методу, який залучається при термінологічному аналізі. Висвітлення специфіки аранжування як типу творчої діяльності, спрямованої на переосмислення фольклорного джерела, що може включати значні його перетворення, передбачає підхід, який поєднує теоретичні знання та практичні навички в даній сфері. Висвітлено не лише різні аспекти аранжування як методу обробки музичного матеріалу, а й загальні підходи до конструювання композиції, тобто необхідність знання форми, драматургії, особливостей створення художнього образу, специфіку написання аранжувань саме для ансамблю народних інструментів, що передбачає увагу до тональностей, складу, виразного регістру. Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні особливостей аранжування репертуару для інструментальної групи народних колективів, яке передбачає поєднання теоретичних та практичних знань. Виокремлено основний алгоритм при роботі над створенням аранжування композиції, в основі якої закладено фольклорне першоджерело. Акцентовано увагу на доцільності створення партитури у програмах, які дозволяють не лише створити нотний текст, але й відтворити його у потрібному тембральному вимірі. Народні колективи є одним з найбільш розповсюджених складів, які використовуються в сучасному музичному просторі України. Досить часто вони включають в себе не лише хоровий вокальний склад, але й також мають оркестрово-інструментальну частину. Аранжування для ансамблю народних інструментів постає комплексним завданням, яке передбачає створення композиції у обраному стилі на основі фольклорного першоджерела. Дана практична діяльність зумовлює наявність високого рівня теоретичних знань з інструментознавства, гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів.

Ключові слова: народні інструменти, аранжування, фольклор, першоджерело, колектив.

The purpose of the research is to highlight the arrangement of the instrumental group of folk groups. Disclosure of this purpose involves the correlation of the concepts of "arrangement", "orchestration", "instrumentation" and the allocation of essential features inherent in the arrangement. The methodology of the research is related to the use of the analytical method, which is involved in the terminology analysis. The coverage of the specificity of arrangement as a type of creative activity aimed at rethinking the folklore source, which may include its significant transformation, involves an approach that combines theoretical knowledge and practical skills in the field. Not only are various aspects of arrangement as a method of processing music material, but also general approaches to the design of the composition, that is, the need for knowledge of the form, drama, peculiarities of creating an artistic image, the specifics of the writing of arrangements for the ensemble of folk instruments, which involves attention to the tonality, composition, expressiveness case. The scientific novelty consists in a comprehensive study of the features of arrangement of the repertoire for the instrumental group of folk groups, which involves a combination of theoretical and practical knowledge. The main algorithm is elaborated when working on creating an arrangement of a composition, based on which the folklore primary source is laid. The emphasis is placed on the expediency of creating a score in programs that allow not only to create a musical text, but also to reproduce it in the desired timbre. Folk groups are one of the most widely used compositions that are used in the contemporary music space of Ukraine. Quite often they include not only the choir vocal composition, but also have an orchestra-instrumental part. Arrangement for the ensemble of folk instruments presents a complex task, which involves creating a composition in the chosen style based on the folklore primary. This practical activity predetermines the presence of a high level of theoretical knowledge in instrumental studies, harmony, polyphony, analysis of musical works.

Key words: folk instruments, arrangement, folklore, primary source, collective.

УДК 783

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-3>

Кученьов Д.В.,

провідний концертмейстер
кафедри музичного мистецтва
Відокремленого підрозділу
«Миколаївська філія
Київського національного
університету культури і мистецтв»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Серед виконавських колективів, представлених в культурі України, вирізняються народні вокальні та вокально-інструментальні склади. Чимало з них включають хор, танцювальну групу і оркестрово-інструментальну. Традиції становлення подібних складів формуються у ХХ столітті. Опосередковано вони мають відсилати до фольклорних витоків, а тому характеризуються значною варіативністю. У музикознавчій думці наявний ряд праць, де висвітлюються особливості організації хорової частини подібних колективів. Проте питання аран-

жувань, розрахованих для виконання інструментальним ансамблем, що супроводжує вокальну складову, є набагато менше дослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання аранжування акомпанементу для оркестру та ансамблів, що складаються з народних інструментів, представлені в розробці В. Бичкова. Деякі особливості інструментування вокального супроводу для народно-інструментальних ансамблів розглядаються в праці вітчизняного дослідника В. Олійника. Певні аспекти історії народно-оркестрового виконавства України представлені в посібнику Т. Сідлецької.

Проблема організації музичної композиції, логіки частин музичної форми розкриваються у роботі Є. Назайкінського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості аранжувань для інструментальної групи народних колективів є малодослідженою темою, висвітлення якої сприятиме формуванню уявлення про специфіку розкриття художнього задуму в жанрі обробки та його технічної реалізації.

Метою статті є висвітлення проблеми аранжування для інструментальної групи народних колективів. Розкриття даної мети передбачає здійснення кореляції понять «аранжування», «оркестрування», «інструментування» та виділення сутнісних рис, що притаманні саме аранжуванню. Термінологічний аналіз передбачає звернення до аналітичного методу. Висвітлення специфіки аранжування як типу творчої діяльності, спрямованої на переосмислення фольклорного джерела, що може включати значні його перетворення, втілено у підході, який поєднує теоретичні знання та практичні навички у цій сфері. Наголошення потребують не лише різні аспекти аранжування як методу обробки музичного матеріалу, а й загальні підходи до конструювання композиції – знання форми, драматургії, особливостей створення художнього образу і т. п. Окрім цього варто висвітлити специфіку написання саме для ансамблю народних інструментів, що передбачає увагу до тональності, складу, виразного регістру.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що аранжування виступає досить складним процесом, який перевершує за поставленими завданнями оркестровку твору чи його інструментовку. Поняття «оркестровка» та «інструментовка» часто використовуються в музикознавчому дискурсі, позначаючи лише зміну інструментального складу викладу твору, в тому числі з фортепіанного на оркестровий. Такий тип обробки музичного матеріалу спрямований на зміну масштабу виконавського складу. Найчастіше при оркестровці здійснюється адаптування вже наявних голосів фактури до іншої інструментальної подачі. Той, хто здійснює оркестровку твору має добре знатися на особливостях інструментів – їх технічного облаштування, виразних властивостей. Можливі незначні втручання в первинний авторський задум, пов'язаний зі створенням певного фону чи підкресленням прихованої у фактурі лінії, хоча рівень творчого переінакшення твору є досить низьким. Задля вміння оркеструвати необхідно мати базові знання з інструментознавства. Термін «інструментовка» може вважатися як близький до поняття «оркестровка» та сприйматися як перекладення твору для виконання інструментами. Дана риса підкреслюється в одному з найфундаментальніших словників початку ХХ століття – Ф. Брокгауза

та І. Ефрона. «Інструментовка або оркестровка – мистецтво користуватися поєднаннями інструментів для найбільш вигідного звукового забарвлення музичного твору. Детальний і точний запис інструментального твору, в якому виписані зіставлені партії інструментів, які виконують цей твір, називається партитурою. Інструментовкою називається також вчення про окремі інструменти і їх з'єднання. В інструментовці вивчають обсяг, технічну здатність, характер інструментів, силу звучності їх регістрів. Завдяки інструментуванню здобувається вміння дотримуватися рівноваги між поєднаними інструментами. Інструментувати – значить перекладати музичний твір на оркестр» [5, с. 246]. Натомість поняття «аранжування» передбачає набагато більш високий рівень творчого переосмислення першопочаткового твору. Насамперед, аранжування передбачає можливість не лише призначити твір для виконання різними інструментами, а й додавати електронної обробки звуку, його перетворення і т. п. Розглянемо особливості аранжування для подібних виконавських складів. Варто відмітити, що існує суттєва відмінність у написанні партитури для суто інструментального складу та у разі, коли він має доповнювати звучання вокального ансамблю чи хору.

Відзначимо, що звернення до проблеми аранжування репертуару для інструментальної групи народних колективів є актуальним не лише за рахунок того практичного потенціалу, який можуть надавати подібні розробки, а й через те, що потреба у створенні партитур для різних виконавських складів стала нагальною наприкінці ХХ століття. За радянських часів існували сталі склади, для яких видавались клавіри та партитури, що становили репертуар цих колективів. Проте після здобуття незалежності видавнича справа у сфері нотодрукування дещо занепала, окрім цього почали виникати колективи з «нестандартним» складом, для якого потрібно було створювати нові аранжування, а не адаптувати вже існуючі. Проблемність народно-інструментального виконавства освітлює в своїй розробці Т. Сідлецька: «Ще однією проблемою народно-інструментального мистецтва у цей період було припинення ното видавництва, і в тому числі й партитур для народно-оркестрових колективів. Це пов'язано зі стрімким скороченням бюджетного фінансування культури. Тому партитури, які створювали професійні композитори та керівники народних оркестрів, поширювались локально «самвидавом» в Одесі, Донецьку, Харкові, Києві, Львові та інших містах» [4, с. 45].

Коли мова йде про створення репертуару для інструментального складу, то в його основі, як правило, представлені народні пісні. Адже наявність хору автоматично зумовлює превалювання саме вокального начала. Рідше можуть викорис-

товуватись танцювальні джерела, адже можливе виконання виключно інструментальних номерів, які дозволять налаштуватись хористам. У випадку використання народної першооснови в якості фундаменту й основи для створення композиції виникає значне коло можливих її трансформацій, які будуть залишатися на розсуд автора аранжування. Зазвичай в якості основи береться або суто вокальна лінія чи занотований варіант у клавирі. Таким чином формується підґрунтя для того, щоб втілити широкий спектр варіантів одного й того ж самого фольклорного шедевр. «Як і у перекладення симфонічної та камерно-інструментальної музики, інструментовка, оркестровка, аранжування передбачають значну свободу у роботі з музичним матеріалом, так як часто аранжувальник має справу лише з конкретною темою народної пісні чи танцю, в кращому випадку з клавиром вокального чи інструментального твору, народного танцю» [1, с. 3]. Зауважимо, що міра свободи аранжувальника буде залежати від формату концертної програми, наявного виконавського складу та можливостей інструменталістів, як у технічному, так і образно-виразному вимірах.

Сучасний вітчизняний автор В. Олійник вказує на те, що перед аранжувальником постає надзвичайно багато завдань, які будуть впливати на створення партитури, що має не тільки легко виконуватись, але й добре звучати, відповідати специфіці обраного складу. «Підготовка якісної партитури – це робота творча, а тому аранжувальник має володіти основами композиторської техніки та навичками голосоведення. До того ж йому потрібне художнє відчуття та більш глибоке знання законів гармонії, поліфонії, не кажучи вже про хороше знання конструктивних особливостей усіх музичних інструментів, які входять до складу ансамблю, їх художньо-виражальні можливості та специфічний колорит звучання кожного із них» [3, с. 367].

У роботі над партитурою чимале значення відіграє здатність різних інструментів створювати стрункий ансамбль та гарно звучати при виконанні унісонно-октавних дублювань, враховувати особливості розташування голосів у фактурі, обирати ту чи іншу функцію у фактурі твору. Окрім цього неодмінно важливим залишається намагання враховувати закони та логіку розгортання гомофонно-гармонічної тканини, поліфонічно-підголоскової, імітаційної і т. п. В. Бичков відмічає необхідність не лише акцентувати увагу на розробці гармонічної узгодженості твору, але також його формально організуючій структурі. «Тому аранжувальник повинен володіти великою творчою фантазією, знати основи форми, гармонії, володіти елементарними навичками композиції» [1, с. 3].

Під час аранжування фольклорного джерела необхідно здійснити ряд задач. Насампе-

ред потрібно визначити інструменти, які мають виконувати твір. Якщо звернутись до ансамблю українських народних інструментів, який супроводжує хорівий спів, то досить часто він буде мати нестабільний склад, що буде обумовлене наявним інструментарієм, репертуаром, який планується виконувати та іншими чинниками. Одним зі складів, що використовується в ряді колективів, є наступний: бандура, два баяни, смичковий контрабас, від двох до чотирьох скрипок, флейта, шестиструнна кобза, ударні інструменти. У ряді колективів можуть варіативно додаватись інші інструменти. Частіше використовуються дерев'яні духові, проте іноді застосовуються й мідні, як-от труба, тромбон.

Після визначення складу інструментів, доречним є уточнення їх діапазону та найбільш виразних зон, в яких тембральне забарвлення буде проявлятися найбільш яскраво, а технічні можливості не будуть нічим обмежуватись (надвисоке звучання у духових інструментів, незручна аплікатура, можливість не потрапити у потрібний тон). Окрім цього необхідним буде визначення співвідношення тональності вокальних партій та інструментальних. Якщо для вокалістів необхідне врахування теситури, то для інструментів більш зручними можуть бути не всі тональності. Якщо у інструментальному ансамблі наявні мідні духові, то набагато менше фальші буде при грі у тональностях з одним чи двома бемолями.

Наступним кроком має бути уточнення не лише подібних аспектів формального характеру, а й необхідне продумування форми, в якій буде написаний твір. Хоча для народних пісень характерна куплетна форма, проте це не означає, що вона буде зберігатися у обробці. Можлива наявність інструментального вступу та завершення, вставок, де не буде співу. Окрім цього одним з прийомів, які часом використовується у музичних творах є створення форми другого плану, коли при збереженні куплетної форми можливе її оформлення на більш високому рівні у тричастинну, рондо, варіаційну і т. п. Звісно, що не варто обирати форму у довільному порядку, адже чималу роль буде відігравати саме зміст народного першоджерела.

Окрім цього зауважимо, що вибір спрямування аранжування музичного матеріалу може мати абсолютно різне стильове забарвлення. Одним з шляхів є створення обробки народної пісні, при якій будуть максимально зберігатися основні особливості фольклорного першоджерела – ладова основа, структура, форма, специфіка голосоведіння, типові звороти, гармонічна підтримка. Також можливі стильові перевтілення пісні, коли залишатимуться лише ключові аспекти твору, тоді як гармонія може ламати наперед установлену логіку розвитку, наближаючи твір до джазового чи навіть естрадного звучання. На цей аспект діяльності

аранжувальника вказує у своїй роботі В. Бичков: «Проблема вибору акомпанементу – одна з найбільш дискусійних на різних рівнях: чи обрати для аранжування зразки класичної і сучасної музики (романси, пісні), чи обмежитися включенням до репертуару транскрипцій народної творчості, чи виконувати обробки пісенно-танцювального фольклору, чи «осучаснити» народну тему ритмами, гармонією, методами розвитку, типовими для сьогоденної естрадної музики» [1, с. 4]. У випадку, коли зберігаються та підкреслюються «народні» риси твору, тоді доцільним є акцентування уваги на тих інструментах, що здатні відтворити звучання народного ансамблю, як-от «троїсті музики» чи передати типові прийоми гри, які сприятимуть створенню національно забарвленого характеру. Так само важливим є вибір характеру інструментального супроводу, адже ансамбль народних інструментів може постійно підтримувати вокальні партії, вступати лише у окремих розділах чи підтримувати ключові аспекти твору.

При написанні аранжування доцільно створити детальний план розгортання твору, де буде врахована специфіка розвитку тонального плану – чи будуть використовуватись зміни тональності – модуляції чи відхилення. При його формуванні варто проаналізувати вербальний текст твору, який дасть змогу визначити основні ключові вузли розвитку драматургії, кульмінаційні моменти і т. п. Яскравим прийомом, який посилить драматичність висловлювання в кульмінації, буде тимчасова чи остаточна зміна тональності. Для створення наростання буде доцільно підвищувати теситуру, а після кульмінації – навпаки – понижувати. Після завершення необхідно прорахувати можливі шляхи формування потрібного образно-емоційного стану та специфіку його досягнення. Під час створення аранжування варто виділити та прописати основні лінії фактури – мелодія, басова лінія, контрапунктичні голоси, підголоски та розподілити їх між наявними інструментами. В. Олійник виділяє у своєму дослідженні наступні типи взаємодії вокального та інструментального начал у творі: «Під час роботи над партитурою найчастіше зустрічаються такі види інструментального супроводу вокалу:

- інструментальний супровід із дублюванням вокальної партії;
- інструментальний супровід без дублювання вокальної партії;
- комбінований (змішаний) інструментальний супровід» [3, с. 369].

У процесі написання партитури для інструментального складу, одним з найважливіших розділів буде виступати вступ. Відомий мистецтвознавець Є. Назайкінський характеризує значення вступу наступним чином: «Однак перші миті, вводячи слухача в поетичний світ музичного твору, від-

криває його насамперед як певну музично-матеріальну предметно-фонову сферу, як особливий специфічний художній простір майбутніх музичних подій» [2, с. 111–112]. Саме в ньому здійснюється підготовка до появи вокалу, відбувається формування інтонаційного комплексу твору. Найбільш простим варіантом є проведення матеріалу приспіву у дещо трансформованому вигляді, проте можливі також інші підходи, коли використовується інтонаційна близькість до основної теми, але він не повторює її дослівно. В. Олійник виділяє такі принципи побудови вступу, як тематичний, довільний, ритмогармонічний і комбінований. Специфіку першого типу – тематичного – було змальовано вище. Довільний принцип передбачає використання абсолютно нового матеріалу, який не буде пов'язаним з пісенною основою, що не є надто поширеним, адже може сприяти зменшенню зв'язаності розділів. Ритмогармонічний тип побудови вступу Олійник розглядає як конструкт, в якому використовується лише гармонічна лінія, оформлена певним ритмічним малюнком. Подібний тип є фактично модифікацією тематичного. На думку Олійника, комбінований тип буде поєднувати елементи попередніх типів. На нашу думку, більш доцільним є розділення на два різновиди – тематичний та довільний. У разі ж використання певних елементів теми (тобто ритму, гармонії, виключно мелодичної лінії) матеріал не втрачає зв'язку з темою, тому не варто відокремлювати ритмогармонічний і комбінований тип від тематичного.

Подібний підхід застосовується і у вставках та інструментальному завершенні (у разі його наявності), хоча використання довільного атематичного матеріалу є скоріше виключенням, аніж правилом. Значення інструментальних епізодів має надавати можливість відволікти від розгортання вокальних ліній, підготувати наступний розділ форми, створити контрастне переключення. У завершальному ж розділі має здійснюватись підсумовування, вибудовуватись архітектонічна симетричність по відношенню до початкового матеріалу. Тому варто здійснювати кореляцію між вступним і завершальним інструментальними епізодами. «Якісне розрізнення елементів у процесуальній тріаді «початок – середина – кінець» та особлива архітектонічна їх симетричність повинні проявляти себе і в особливостях функціональної організації музичної форми. Вже прості спостереження кажуть нам про значну спільність не лише у побудові, але і в функціях початкових і заключних побудов музичної композиції» [2, с. 286].

Під час написання аранжування для ансамблю народних інструментів корисним буде використання комп'ютерного програмного устаткування. У разі, коли нотний текст буде існувати в електронному вигляді у програмі, яка надає можливість

не лише створити нотний запис, але й відтворити його у відповідному тембровому забарвленні, виникає широке коло для оцінювання результату. Подібний створений електронний варіант досить легко може корегуватись, адже у багатьох програмах можливе транспонування музичного матеріалу, уповільнення та прискорення відтворення, додавання динамічних та агогічних уточнень.

Висновки. Народні колективи є одним із найбільш розповсюджених складів, які використовуються в сучасному музичному просторі України. Досить часто вони включають в себе не лише хорівий вокальний склад, але й також мають оркестрово-інструментальну частину. Аранжування для ансамблю народних інструментів постає комплексним завданням, яке передбачає створення композиції в обраному стилі на основі фольклорного першоджерела. Така практична діяльність зумовлює наявність високого рівня теоретичних знань з інструментознавства, гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні особливостей аранжування репертуару для інструментальної групи народних колективів, яке передбачає поєднання теоретичних і практичних знань. Виокремлено основний алгоритм при роботі над створенням аранжування композиції, в основі якої закладено фольклорне

першоджерело. Акцентовано увагу на доцільності створення партитури у програмах, які дозволяють не лише створити нотний текст, але й відтворити його у потрібному тембральному вимірі.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості застосування отриманих результатів, пов'язаних з виокремленням алгоритму процесу аранжування не лише у теоретичній, але й практичній діяльності. Їх використання у майбутніх розробках сприятиме виходу на новий рівень досягнення окресленої проблематики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бычков В.В. Аранжировка аккомпанемента для оркестра и ансамбля русских народных инструментов. Москва : Сов. Россия, 1988. 96 с.
2. Назайкинский Е.В. Логика музыкальной композиции. Москва : Музыка, 1982. 319 с.
3. Олійник В.Ф. Деякі особливості інструментування вокального супроводу для народно-інструментальних ансамблів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 18. С. 366–372.
4. Сідлецька Т.І. Практична культурологія. Історія народно-оркестрового виконавства України. Ч. II : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2011. 73 с.
5. Соловьёв Н.Ф. Инструментовка. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Т. XIII. Санкт-Петербург, 1894. С. 294.